

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

BALKANLARDA SA'DİLİK VE SA'DÎ TEKKELERİ

Hür Mahmut Yücer*

Giriş

Sa'dilik, XII. asrın ortalarında Şam/Cebâ'da vefat eden Sa'deddin Cebâvî'ye nisbet edilmektedir. Sa'deddin Cebâvî'nin baba tarafından nesli Hz. Hasan'ın torunlarından Mağrib'i fethedip orada yerleşmiş olan Mevlâ Şerîf Seyyid İdris el-Ekber'e dayanır. Savaşçı bir aileden gelen Şeyh Sa'deddin ailesi ile birlikte genç yaşında Haçlılara karşı Kudüs'ü savunmak amacıyla Şam'a gelmiştir. Kısa bir bocalama döneminden sonra eğitimini tamamladığı zaman babasının elinden tarikat hilâfetini alarak Cebâ'da zâviyesini kurmuş, tarikatını neşretmeye başlamıştır. Bugünkü Suriye, Ürdün, Filistin bölgesinde yayılan tarikat, XVIII. asrın başlarından itibaren İstanbul'a, Abdusselâm Şeybânî (1165/1751)'nin temsil ettiği "Selâmiyye" ve Ebü'l-Vefâ-i Şâmî'ye nisbet edilen "Vefâiyye" adlı iki kol ile gelmiştir. Tarikat Osmanlılar döneminde İstanbul'da yirmi üç tekkede faaliyet göstermiştir. İstanbul'dan sonra Bursa, Kastamonu, İzmir, Edirne, Tekirdağ gibi şehirlerde Sa'diliğe ait tekkelere rastlansa da etkileri İstanbul kadar olmamıştır.

Eğitimini İstanbul'da tamamlayan İškodralı Süleyman Âcizî Baba (ö.1160/1748/49), tarikat hilâfetini Ebu'l-Vefâ'dan almıştır. Bundan sonra Sa'dilik onun adına nisbetle Rumeli'de yaygınlaşmıştır. Özellikle İškodra, Tepedelen, Berat, Avlonya, Yakova, Prizren, Niş gibi Balkan kentlerinde tekkeler kurulmuştur. Bu bölgede Sa'diyye'nin XX. ve XXI. asırda varlığını sürdürmesi doğal değişikliklerle birlikte dini-kültürel hayatın sürekliliğine işaret etmektedir.

A- Tarikat Kurucusu Şeyh Sa'deddin Cebâvî (460/1069- 575/1179)

Şeyh Sa'deddin Cebâvî 460/1068- 69 tarihinde Mekke'de dünyaya geldi. Babası

* İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul.

Yunus el- Hasenî eş- Şeybî (ö.531/1136)'dir. İlk bilgilerini Mekkeli âlimlerden gören Şeyh Sa'deddin'in hayatının birinci devresini, gençlik yıllarında Yemen, Irak, Şam, Kudüs, Mısır, Mağrib gibi ülkelere seyahatleri oluşturur. Bu seyahatleri genelde ilmîni artırmak, âlimlerle görüşmek, ecdâdının ve evliyânın kabirlerini ziyaret etmek amacıyla yaptığı anlaşılmaktadır. Hayatının ikinci devresini, babası Şeyh Yunus el- Hasenî eş- Şeybî'nin refakatinde kardeşleri ve Mekkeli bir süvari birliğiyle Haçlı saldırılarına karşı savaşa katılmak amacıyla Şam'a taşınması oluşturur. Fransızların Şam'a yaptıkları saldırınının 497/1103 tarihinde geri püskürtüldüğü bilindiğine göre¹ Şeyh Sa'deddin'in otuz otuzbeş yaşlarında bölgeye geldiği düşünülmektedir.

Biniciliğe, at yarışlarına, atıcılığa düşkün olan Şeyh Sa'deddin bir süre sonra bölgenin yağmacı Arapları üzerinde otoritesini kabul ettirerek onlarla birlikte Haramûn dağına üssünü kurmuştur. Bu dağ daha sonra Şeyh Sa'deddin'in adına nisbetle "**Şeyh Dağı**" olarak bilinecektir. Bütün kaynaklar, Şeyh Sa'deddin'in adı geçen dağda haydutlarla birlikte bulunmasını hak yoldan ve aile geleneğinden sapması şeklinde naklederler. Nitekim bir süre sonra bu durum babası Şeyh Yunus'un kulağına varınca halvete girmiş, oğlunun bu durumdan kurtulması ya da ruhunun kabzedilmesi için dua etmiş, bundan sonra Sa'deddin tekrar aile geleneklerine dönmüş, Cebâ'da kendi adına zâviyesini kurmuş, hizmet ve tarikat neşrine başlamıştır.² Muhammed Gazi, tarikat hakkında yaptığı çalışmada Şeyh hakkında yazılan medhiye, kaside ve şiirlerde yer verilen sıfatlarına dayanarak onun **Cebelü'l- Haramûn'a** haydutluk ve yol kesme amacıyla çıkmadığını, bilakis bu alışkanlıklara sahip olan ve kendisinin üstünlüğünü kabul ederek itaat eden haydutları terbiye ve irşad gayesiyle aralarında bulunduğunu, onları kötü-

¹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, s.163

² *Ravzatü'l-Behiyye*'de anlatıldığına göre bir gece Şeyh Sa'deddin'in ve arkadaşlarının önünde Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali; *Ravzatü'n-nâzırîn*, *Hülâsatü'l-eser*, *Tibyân ve Sefîne*'de nakledildiğine göre Hz. Peygamber ve aşere-i mübeşşere temessül ederek "*İman edenlerin Allah'ı anma ve Hak olarak inen (Kur'ân'a) karşı kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı gelmedi mi?*" meâlindeki Hadid sûresinin on altıncı âyetini okumalarıyla vecde gelip bayılmış, atlarından düşmüşlerdir. Bu baygınlıktan ancak Hz. Peygamberin ahabından birisinin göğüslerine vurarak "*Allah'a istiğfar et*" emriyle uyanabilmişlerdir. Kendine gelen Şeyh Sa'deddin ve arkadaşları tevbeye etmiş, Hz. Peygamber'in Hz. Ali vasıtasıyla "*Ey Sa'deddin bunu ebediyen al, senin ve zürriyetinin içindir*" diyerek ikram ettiği hurmayı yemiş, içi ve dışı ma'mur olmuştur. Şemseddin Muhammed, *er-Risâletü'l-Muhammediyye fi'r-reddi ani's-sâdâti's-Sâdiyye*, Atatürk Ktp., O.E., nr.158, vr. 2b-3a-b; Ebû Talib Gazzâ, *en-Nefhatü'r-rabbâniyye*, vr.3b; Muhibbî, *Hulâsa*, I, 34; Veterî, *Ravzatü'n-nâzırîn*, 146; Saka, *Ravzatü'l-behiyye*,5-7; Harîrizâde, *Tibyân*, II, 131, 132; Vassâf, *Sefîne*, I, 346.

lüklerinden caydırmaya çalıştığını zikreder. Nitekim bu dönem içerisinde zorla alınan hiçbir malı yememiş veya yanında alıkoymamış, bilakis bir an evvel sahibine iade edilmesini istemiştir. Bu tutumundan dolayı kendisi namus bekçisi “*Râi'n-nâmûs*” lâkabını almıştır.

Şeyh Sa'dedin ikinci doğumuna sebep olan bu olaydan sonra arkadaşlarıyla birlikte Şam'a dönmüş, babasının yanında *seyr ü sülûka* başlamış, ondan zikir telkini almış ve hırka giymiştir. Şam'a altmış kilometre uzaklıktaki Akka güzergâhında bulunan Cebâ bölgesinde ribatını kurmuş, tarikatını neşretmeye başlamıştır. O döneme kadar küçük ve metruk bir yerleşim bölgesi olan Cebâ, bundan sonra ilim ve marifet makamı, Haçlılarla savaşta Müslümanların uğrak merkezi olmuştur. Şeyh Sa'deddin, hayatının üçüncü devresinde de, ulemâ ve evliyâ özellikle de âl-i beytin kabirlerini ziyâret amacıyla Irak, Kudüs ve Hindistan dolaylarına yolculuk yapmıştır.³ Şeyh Sa'deddin'in Haçlılarla fiili savaşa katılıp katılmadığına dair bir kayıt bulunmamakla birlikte savaşçı bir aileden geldiği, bu savaşlar esnasında asker temini ve onların savaşa motive edilmesi için çalıştığı rivâyetleri bulunmaktadır.⁴

Tarikaten nisbeti vehbî ve keshbî olmak üzere iki koldan gelmektedir. Keshbî olanı, babası kanalıyla gelen *Şeybâniyye* silsiledir. Vehbî olan ise bizzat Hz. Peygamber'i rüyada görüp üzerine hırka giydirmesi, göğsüne vurması, istiğfar getirtmesi, üç adet hurmayı üzerine nefes ederek yedirmesi, tarikatı bizzat Hz. Peygamber'den aldığına delil sayılmıştır.

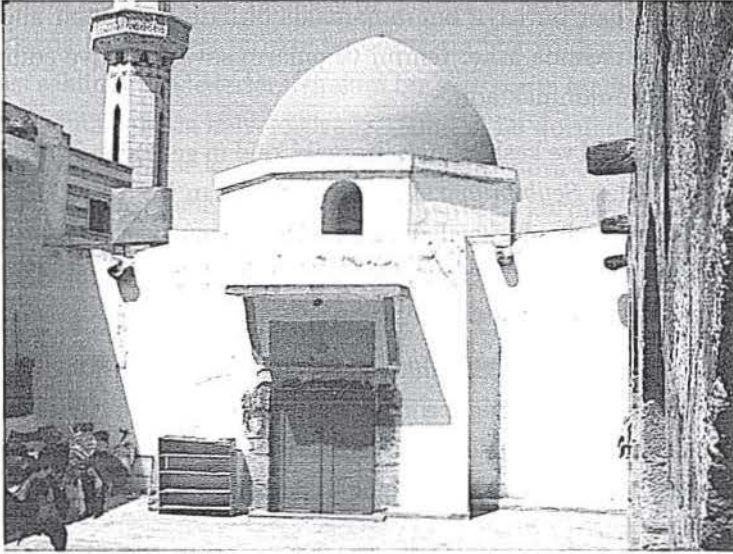
Kendisine cinlerin hizmet ettiği, daha çok mecnunlar, hastalar, vahşi ve zehirli hayvanlar üzerinde tesiri olduğuna dair kerametleri rivâyet edilmektedir. Bu tesir ve etki şeyhin vefatından sonra da tarikat içerisinde bir gelenek olarak varlığını sürdürmüştür. Hastalara besmele ile başlayarak yazılan birtakım yazı, işa-

³ Bu yolculukları esnasında meydana gelen bir çok kerâmeti Şeyh Şemseddin Muhammed'in kaleme aldığı *er-Risâletü'l-Muhammediyye fî'r-reddi ani's-sâdeti's-Sa'diyye* ve Şeyh Ebû Tayyib Gazzî'nin yazdığı *en-Nefhatü'r-abbâniyye fî't-tarîkatî's-Sa'diyye* adlı eserlerinde nakledilmektedir. Kaynaklar aynı dönemde Bağdat'da yaşayan Abdulkadir Geylanî ve Bağdat Basra arasındaki Batâih bölgesinde yaşayan Ahmed er-Rifâî ile karşılıklı kerâmetlerini rivâyet etmekle birlikte onlarla yüz yüze görüştüğüne dair herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır.

⁴ Nitekim aile Şam bölgesine geldikten sonra kardeşleri Şeyh Müeyyediddin ribatını Cevlan'da, Şeyh Ebû Hilâl Muhammed (ö.455/1149) Kâsîmiyye'de, Şeyh Abdullah Yunus el-Buhsa'da (Şam'ın güneyinde bir semtte asker için ilaç imal ediyordu), Muhammed Said Mardin'de ribatını kurmuşlardır.

ret ve çizgilerin zâviye postnişinleri tarafından yazılmaya devam edildiği bilinmektedir. Şeyh Sa'deddin Cebâvî, yüz on beş yıl gibi uzun bir ömür sürdükten sonra 575/1179- 80 tarihinde Cebâ'da vefat ederek zâviyesi içerisine defnedilmiştir.

Şeyh Sa'deddin eşi Seyyide Fâtıma binti Seyyid Ahmed'den dokuzu erkek dördü kız olmak üzere on üç evladı olmuştur. Çocukları Şeyh Şemseddin Muhammed el- Envâr, Mısır'da medfun Şeyh Yunus, Şeyh İbrahim Ebu'l- Vefâ, Şeyh Celâleddin Ahmed, Şeyh Fahreddin Ahmed, Şeyh Burhaneddin Osman, Şeyh İsmail, Şeyh Ali el-Ekkel kendisinden sonra tarikatını neşretmiştir. Başka kaynaklarda zikredilmemesine rağmen Muhammed Gazi, Sa'diyye şeyhlerinden duyduğu ve çeşitli beyitler içerisinde adları geçen Şeyh Sa'deddin Cebâvî'ye ait çok sayıda eserin bulunduğunu kaydeder.⁵ Ancak Evrad metni hariç bunların bugün nerede olduğu bilinmemektedir.

B- Sa'diyye Kolları ve Sa'diyye'nin Yayılışı

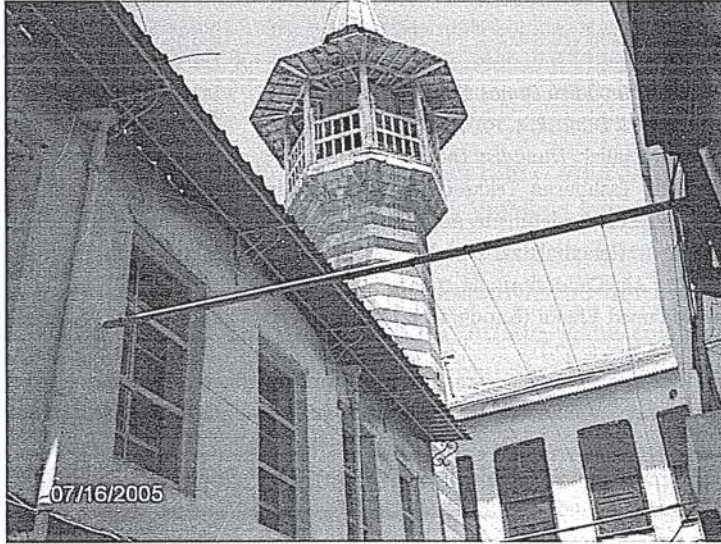
Şeyh Cebâvî'den sonra kavmi ve aynı zamanda tarikatı, iki asır içerisinde Hama, Humus, Halep gibi Suriye şehirleri yanında, bugün Filistin toprakları içerisinde bulunan Akka, Nablus, Sayda şehirlerinde yaygınlaşmıştır. Kaynaklar

⁵ Birçoğu günün çeşitli vakitlerinde okunan virdleri içeren bu eserlerin bazıları şunlardır: Kitâbu'l-Fütûh, 2-Kitâbu'l-havâtif el-Virdü'l-kebîr (Vazifetü's-Sa'diyye), 3-el-Virdü'l-evsat (el-Virdü's-sağîr), 4-el-Virdü'l-müselles (el-Virdü'l-müsebbâ', el-Virdü'l-fezâ),5- el-Virdü'r-râid, 6-Kitâbu'l-ahbâr, 7-Kitâbu'l-vekâi'.

Sa'diyye'nin tarih içerisinde beş ayrı kola ayrıldığını belirtir. **Tağlibiyye** kolu Şam Ammâre Mahallesi'ndeki Sa'dî zâviyesinin on dördüncü postnişini, Ebû Tağlib Muhammed b. Sâlim tarafından XVI. asrın ortalarında kurulmuştur. Bu zâviye şeyhlerinin Hanbelî olduğu bilinmektedir. **Tağlibiyye** aynı zamanda Şam Sâlihiyye semtindeki zâviyede de temsil edilmiştir. **Şerrâbiyye** ise Hama ve civarında yaygınlaşmıştır. Tarikat pîri Şeyh Sa'deddin el- Cebâvî'nin küçük kardeşi Şeyh Abdullah Yunus, Şam'a (Eski Sâlihiyye) geldikten sonra askerler ve halk için ilaç imal etmeye, yaralılara ve hastalara yardımcı olmaya başlamıştı. Kendisi hastalar için ilaç (Şerrâbü'd- devâ) yaptığı için de kendisinden neş'et eden kola **Şerrâbiyye** denilmiştir.

Selâmiyye, XVIII. asrın başlarından itibaren İstanbul'a gelen Abdusselâm Şeybânî (ö.1165/1751)'ye nisbet edilirken **Vefâiyye** yine aynı dönemde İstanbul'a birçok defa gelen Şam Şâğur Mahallesi zâviyesinin on üçüncü postnişini Ebu'l-Vefâ eş- Şâğûrî (ö. (ö.1170/1756)'ye nisbet edilmektedir.

Şam Şâğur Mahallesindeki Sa'diyye zâviyesinin (Câmiu'z- Ziban) on üçüncü postnişini ve mütevellisi İbrahim Ebu'l- Vefâ b. Şeyh Yusuf (ö.1170/1756) Sa'diyye tarikatının **Vefâiyye** kolu kurucusu kabul edilmektedir.

C- Tarikatı Anadolu, Mısır ve Balkanlarda Yaygınlaştıran İbrahim Ebü'l- Vefâ ve Vefâiyye

Şeyh Sa'deddin Cebâvî'nin neslinden gelen Şeyh İbrahim Ebü'l- Vefâ b. Şeyh Yusuf (ö.1170/1756) Şam'da doğmuş; Şâğur mahallesindeki zâviye yanında

Emeviye Camii mütevelliliğini de yürütmüştür. İlmiye sınıfından olmasına rağmen kahvehâne köşelerinde oturup avam ile sohbet etmesi, sürekli cezbe halinde bulunması dikkatleri çekmiştir.⁶ Sultan III. Ahmed (1703- 1730), Sultan I. Mahmud (1730- 1754) ve Sultan III. Osman (1754- 1757) ile görüşmüş, Anadolu, Mısır, Halep ve Şam'da birçok halife yetiştirip icâzet vermiştir. İstanbul'a Sa'dîliği ilk defa o getirmiş, Eyüp'te Taşlıburun (Lagarî) tekkesini kurmuştur. Halifelerinden Süleyman Âcizî Baba, Vefâiyye'nin Âciziyye Kolunu kurmuş, Sa'diyyeyi Balkanlara taşımış ve yaymıştır.⁷ Vefatından önce üzerindeki vakıf ve tevlîyet işlerini oğulları ve neslinden gelenlere değil halifelerinden Hasan el-Ma'rûf'a bırakmıştır. Şam'da 17 Rebiulevvel 1756 Cuma gecesi vefat ederek dedesi Şeyh Hasan Cebâvî'nin yanına defn edildi.⁸

İbrahim Ebu'l- Vefâ- i Şâmî'den sonra Vefâiyye'yi yayan meşhur halifeleri şöyledir:

- 1- Eyüb Kadısı Hüseyin Efendi (ö.1149/1736- 37)⁹,
- 2- Ali Hulûsî Efendi (ö.1197/1783); Ebu'l- Vefâ- i Şâmî'nin ikinci halifesidir¹⁰,
- 3- Muhammed Ziyâd Efendi (ö.1205/1790- 91)¹¹.

⁶ Geniş bilgi için bkz. M. Mûtî el-Hâfız- N. Abaza, *Ulemâu Dımaşk*, s. 513; Muradî, 1206/1791, *Silkü'd-dürer fi a'yanî's-sani aşer*, 2. bs. Beyrut : Daru İbn Hazm, 1988. c.1, s.41; Şeyh Ahmed el-Bediri Hallak, *Havâdisü Dımaş el-Yevmiyye*, s.193.

⁷ el-Bedîrî, *Havâdisü Dımaşk*, s. 191-193.

⁸ Ahmed el-Bediri Hallak, *Havâdisü Dımaş*, s.193.

⁹ Hüseyin Efendi, Taşlıburun Tekkesi meşihatini üstlenerek Sa'dîliğin Vefâilik kolunun İstanbul'daki ilk faaliyetini başlatmıştır. Adı geçen tekke bu dönemden itibaren sonuna kadar Vefâiliğe bağlı kalmıştır. (İstanbul'daki ilk Sa'dî Tekkesi olma özelliği taşıyan Taşlıburun Tekkesi, Eyüb Sultan, Silahtar Ağa Caddesi 41 ada, 7 parselde bulunmaktadır. 974/1566'da Fatih devri ricâlin-den Lâgarî Mehmed Efendi (ö.1093/1682) tarafından inşa edilmiştir. bk. Ayvansarâyî, a.g.e., I, 259; Özdamar, a.g.e., s. 37.)

¹⁰ Ali Hulûsî Efendi, 1127/1715'te İstanbul'da doğmuştur. Ebu'l-Vefâ-i Şâmî'ye (ö.1140/1727-28) intisap ederek seyr u sülûkünü tamamlamış ve halifesi olmuştur. 1162/1748-49'da İstanbul'a dönmüş ve Sa'dîliğe bağladığı Mirzâ Baba Tekkesi'nde birinci postnişin olarak görev yapmıştır. Ali Hulûsî Efendi, 6 Cemâziyelâhir 1197/9 Mayıs 1783'te vefât etmiştir. Tabibzâde, aynı yer; Hocasâde, vefât tarihini 1196/1781-82 olarak kaydetmektedir. bk. a.g.e., s. 147). Şeyh İbrahim Sabri Efendi (ö.1221/1806),

¹¹ Ebu'l-Vefâ-i Şâmî'nin hilafet verdiği bir başka halifesi Muhammed Ziyâd Efendi (ö.1205/1790)'dir. Samatya'da kuruluşundan itibaren 1925'e kadar Sa'dîliğe bağlı kalan Kadem-i Şerif Tekkesi'nin kurucusudur. Şam yakınlarında bulunan ve Kadem köyündeki, içerisinde "kadem-i şerif" in de bulunduğu mescidi yaptırmıştır. Sultan I. Abdulhamid'in İstanbul'a davet etmesi üzerine, 26 Cemâziyelâhir 1198/17 Mayıs 1784'te "kadem-i şerif"i başının üstüne koyup yürüyerek İstanbul'a getirmiş, bu nedenle çok büyük hürmet ve itibar görmüştür. Tekkenin ilk

- 4- Hüseyin Efendi (ö.1181/1767)¹²,
- 5- Şeyh Süleyman Âcizî el- Pirizrenî (ö.1150/1737- 38). 6- Seyyid İsmail el- Kâni el- Aksarâyî el- İstanbulî,
- 6- Zincirî Şeyh Ali el- Bursevî. Tarîkatı Bursa'da yaygınlaştırmıştır.
- 7- Şeyh Süleyman İbn İbrahim Halebî. Tarîkatı Halep'te yaygınlaştırmıştır.
- 8- Şeyh Ali Nureddin el- Cerrâhî. İstanbul'dadır.

D- Balkanlar'da Sâdiler

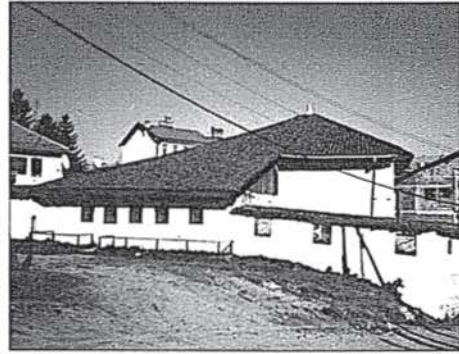
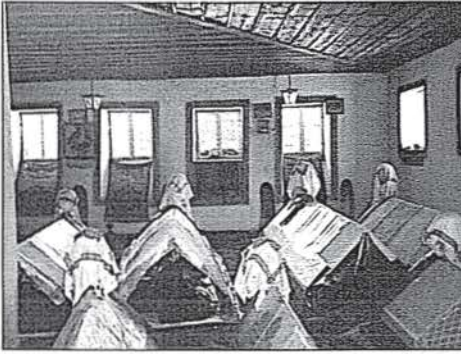
Daha önce İstanbul'da bulunduğu esnada Şamlı Ebü'l- Vefâ'dan hilâfet alan Süleyman Efendi (ö.1160/1748/49)'nin Sadiliğın Vefâiyye kolunu Balkanlara götürdüğünü söylemiştik. Yakova ve Prizren'de iki tekkenin kurulmasına öncülük eden Acizî Baba'dan sonra tarikat *Âcizîlik Kolu* adıyla meşhur olmuştur. Ancak tarikatın Balkanlara gelişi 18. yüzyıl olmakda birlikte, daha çok yaygınlaşması çeşitli göçler nedeniyle 19. yüzyıl sonlarında olmuştur. Mesela 1875-1880 yılları

postnişini olan Muhammed Ziyâd Efendi, Kadem-i Şerif Tekkesi'nde ömrünün sonuna kadar insanlara ilim öğretmekle meşgul olmuştur. Perşembe günleri Bâbîâlî tatil olduğunda, sadrazam ve devletin ileri gelenleri, tekkeye gelir, icrâ olunan âyini seyrederek, Ziyâd Efendi'nin sohbetini dinlerlerdi. Kandil ve arefe gibi mübarek günlerde, kadem-i şerifin bizzat şeyh tarafından ziyaret ettirilmesi vâkufın şartı idi. İstanbul'a gelmeden önce ilk evliliğini Şam'da gerçekleştiren Muhammed Ziyâd Efendi'nin Ahmed, Abdurrahman ve Muhammed adlarında üç evlâdı olmuştur. Muhammed Ziyâd Efendi, 1205/1790'da İstanbul'da vefât etmiş ve şeyhliğini yaptığı tekkenin bahçesine defnedilmiştir. Vassâf, *Sefine*, I, 364.

¹² "Lebib" veya "Lebibâ" lâkabıyla tanınan Hüseyin Efendi, Anadolu kadılarından. 181/1767'de vefât etmiştir. Üsküdar'da Seyyid Ahmed Deresi'nde medfundur. Vassâf, *a.g.e.*, I, 340.

rında Sırbistan'ın güneyinden kaçan Müslümanlar genelde Kosova'nın Gilan şehrine yerleşmişlerdir. Muhacirlerle birlikte buraya gelen Şeyh Gilan'da bir Sa'dî tekkesi kurmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Buyanovça'nın Neselce Köyü'nde Vranelyi Şeyh Süleyman'ın halifesi Şeyh Hüseyin, Priştine'de bir, XX. yüzyılın başlarında Novobrd'a'nın Maveric köyünde Şeyh İbrahim Dibrani ile Priştine'de Şeyh Adem Mekolli birer Sa'dî tekkesi kurmuştur.¹³

1- Yakova'daki Büyük Tekke (Teqja e Madhe)

Şeyh Süleyman Acizi Baba tarafından 1732-33 tarihinde kurulmuştur. Tekkenin kuruluşuna Ohri ve İşkodra Mutasarrıflığı yapmış olan Mehmed Ağa'nın torunu Murat Bey maddi olarak destek sağlamıştır. Büyük Tekke (Tedja e Maldh), Şeyh Danyal Tekkesi olarak bilinmektedir. Yakova'da Mazlum Lakutsi mahallesinde

¹³ İzeti, s.230.

(nr. 35) yer almaktadır. Günümüzde Kosova'da yer alan bütün Sa'di tekkeleri bu merkeze bağlıdır.¹⁴ Kosova'da İslâm kültürünün yayılıp yerleşmesinde büyük önemi olan bu tekkenin tarih içerisinde zengin bir kütüphanesinin olduğu bilinmektedir. Büyük bir avlu içerisinde yer alan tekke ve türbe binası kârgir yapıdır, çatıları kiremit kaplıdır. Bina önden tek katlı, arka tarafa doğru iki katlıdır. Ön cephenin sağ tarafında türbe yer alırken solunda küçük bir oda bulunmaktadır. Tekke ikinci katta ve arka tarafta yer almaktadır. Büyük semahanenin mahfil ve mihrabı bulunmaktadır. Semahane duvarları hat levhaları ile süslüdür. Tekkenin kahve ocağı ve meydan odaları bulunmaktadır.

Yakova'daki Büyük Tekke'de postnişin olan şeyhler şöyledir.

1- Şeyh Süleyman Âcize Baba: 1537 yılında İşkodra'ya yakın bir köyde doğmuştur. Babasının ismi Hüseyin'dir. Süleyman Âcizî, resmî ilimleri İstanbul'da okuduktan sonra tarikat icâzetini Şamlı Ebu'l- Vefâ'dan almıştır.¹⁵ 1699- 1700 yılın-

¹⁴ Yakova'daki Büyük Tekke üzerine yapılmış olan bazı çalışmalar şöyledir: Djemal Çehajiç, "Der-viski Redovi u Jugoslovenskim zemljama", *Orjentalni Institut u sarajevu*, Posebho izdanje knjiga XIV, Srajevo 1986 godine; Karahoda Vefa, *Şeh Süleyman Axhize Baba*, Prizren-Gjakove 1997; Mr. Nehat Krasniqi, Kosova'da Sadi Tarikati İle Önemli İki Silsile Belgesi", *Medeniyet Bilim Araştırma Dergisi*, sy. 2, yıl. 1, Prizren/Kosova, Nisan-Haziren 2002; Jashar Rxhepagiq, "Der-vishet, Rented dhe Teqete", Dukgajini, Peja, 1999 vite.

¹⁵ Âcizî Baba'nın Ebü'l-Vefâ'ya bağlanması ile ilgili olarak şöyle bir olay anlatılmaktadır: Rivâyete göre Âcizî baba İstanbul'da medrese tahsilini bitirdiği sırada Ebü'l-Vefâ Şam'dan İstanbul'a gelmiş, Ayasofya Cami avlusunda uyuyan fakir bir derviş kılığında gezmektedir. O günlerde sultanın kızı hastalanmış, tabipler çare bulamayınca birisinin tavsiyesi ile İbrahim Ebü'l-Vefa saraya çağırılmış. Şeyh hasta odasına girince: "çık mübarek" diye seslenerek eliyle işaret etmiş. Bu emir üzerine kızın karnında bir yılan çıkıvermiş, şeyh te onu alıp kendi koynuna sokuvermiş. Az sonra kız iyileşmiş, bu iyiliğine mukabil şeyhe para vermek istemişlerse de o kabul etmemiş. Sultan ile görüşürme teklifini; ben fakir bir dervişim, sultan ile ne işim olabilir ki diyerek kabul etmemi, tekrar Ayasofya avlusundaki yerine gelmiş. Bu haberi duyan Acizî Baba yardımcısı Abdüsselâm ile birlikte Ebü'l-Vefâ'yı arayıp bulmuş, kendisine mürid olmak arzularını iletmişler. Şeyh; onların zengin olduğunu kendisi gibi fakir birisine mürid olamayacaklarını söylediyse de ısrarlar karşısında "benimle birlikte olmak istiyorsanız yarın sabahtan itibaren çok uzun bir yolculuğa çıkmak için hazır olunuz" demiş. Acizi Baba ve yardımcısı o gün akşam hazırlık yaparak üzerlerine bir hayli para almışlar. Sabah erkenden Ayasofya'ya gelmiş, şeyh ile birlikte Kumkapı'ya inmişler. Şeyh postunu deniz üzerine sermiş, üzerine önce kendisi oturmuş ve misafirlerini post üzerine davet etmiş. Onlar oturur oturmaz post suya batmaya başlamış, boğulma tehlikesi baş gösterince şeyh onlara kuşakları arasına sakladıkları yılanları atmalarını söylemiş, üzerlerindeki paraları atar atmaz boğulmaktan kurtulmuş ve şeyhe mürid olmuşlar. Bir süre sonra Şeyh İbrahim Ebü'l-Vefâ, her iki müridini de yanına çağırarak, Abdüsselam'a İstanbul'da bir tekke açmasını, Acizi Baba'nın ise Rumeli'ye gitmesini söylemiş. Bu emir üzerine Acizi Baba önce Yakova daha sonra da

da Yakova'ya gelip tarikatını neşretmeye başladı. 1730 tarihinde yerine oğulları Danyal ve Lütfullah'ı bırakarak kendisi küçük oğlu Vehhab ile birlikte Prizren'e taşınır. Büyük oğlu Danyal Yakova'da tarikat neşdi esnasında aynı zamanda Hadım Camii'nde imamlık; küçüğü Lütfullah ise müezzincilik yapmıştır. Lütfullah bir süre sonra bekâr olarak (ö.1731) vefat etmiştir. Âcizî Baba'nın başlattığı hareket nedeniyle Şeyh Danyal'ın refakatinde 1732- 1733 yılında Yakova'da bulunan bugünkü Büyük Tekke (Tegja e Madhe) kuruldu. Burası daha sonraki dönemde Balkanlardaki Sâdilerin âsitânesi olacaktır. Nitekim dergâh, 1978 yılında resmî idare tarafından koruma altına alınmıştır.

Âcizî Baba Prizren'in Maraş semtinde vefat ederek oraya defnedildi. Vefat tarihi hakkında, Bursalı Mehmed Tahir 1738 yılını vermekte ise de son yapılan araştırmalarda bunun 1160/1747 olduğu kesinlik kazanmıştır. Âcizî Baba'nın geride bıraktığı en büyük eseri *Dîvân*'ı olmalıdır. Bu divanın yazma nüshalarından biri Kosova Üniversitesi Halk Kütüphânesi'nde, diğeri Yakova'da Şeyh Rüşdî'nin özel kütüphânesinde bulunmaktadır.

Âcizî Baba'nın ikinci dîvânı ise şair Murtazâ Sukûtî Baba (ö.1262/1845/46) tarafından istinsah edilmiştir. Bu dîvânında Türkçe, Arapça, Farsça şiirler bulunmaktadır. Diğeri nüshası ise Türkçe yazılmıştır.¹⁶ Dîvân dışında "Ârifâne" adıyla tasavvuf bilgilerini içeren bir risâle bırakmıştır. Başka eserlerinin olduğu rivâyet edilse de bunların yerleri şimdiye kadar tespit edilememiştir.

2- Şeyh Danyal (ö.1172/1758 Yakova): İstanbul'da doğmuştur. Hilâfeti babasından almıştır. Şeyh Danyal vasıtasıyla Sa'dîlik, Tepedelen, Berat, Avlonya gibi Kosova şehirlerinde yaygınlaşmıştır.

Muhammed Gazzî'nin kaydına göre Şeyh Danyal'ın halifeleri şöyledir:

- a- Damadı Şeyh İsmail. Yakavoda medfundur. O'nunda halifesi Şeyh Sunullahtır.
- b- Şeyh Mehmed Harabâtî Baba b. Hüseyin. Köprülü'de medfundur. O'nun'da halifesi Şeyh Ali Koç Baba b. Mustafadır, Köprülü'dedir.
- c- Şeyh Bayram Baba. Kanatır Köyündedir.
- d- Şeyh Hute Baba. Kır Tekkesinde medfundur.

Prizren'deki tekkesini açmıştır. Raif Virmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Tc. Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara 1999, sy. 145-146.

¹⁶ Mr. Nehat Krasniqi, *Kosova'da Sadi Tarikati İle Önemli İki Silsile Belgesi*, *Medeniyet Bilim Araştırma Dergisi*, sy. 2, yıl. 1, Prizren/Kosova, Nisan-Haziren 2002, ss. 91-103.

- e- Şeyh İbrahim b. Mahmud Köprülü'de doğmuştur. ¹⁷
- 3- Şeyh Lütfullah (ö.1143/1730) Şeyh Süleyman Acizî Baba'nın oğludur. İstanbul'da doğmuştur. Yakova'da defnedilmiştir.
- 4- Şeyh Abdolvahhâb (ö.1173/1759): İstanbul'da doğmuştur. Hilâfeti babası Süleyman Acizî Baba'dandır. Prizren'de defnedilmiştir. Abdolvahhab'ın biri oğlu Şeyh Esad diğeri Köprülü de doğan Ahmed oğlu Şeyh Mehmed Harâbâtî Baba'dır. 18
- 5- Şeyh Esad: Şeyh Vahhab'ın oğludur. 1615 tarihinde Prizren'de doğmuştur.
- 6- Şeyh Süleyman: Şeyh Esad'ın oğludur. 1655 yılında Prizren'de doğmuştur.
- 7- Şeyh Ahmed: Şeyh Süleyman'ın oğludur. 1695 tarihinde Yakovo'da doğmuştur.
- 8- Şeyh Abdolvahhab: Şeyh Ahmed'in büyük oğludur. 1735'de Yakova'da doğdu.
- 9- Şeyh Sinullah: Şeyh ahmed'in ikinci oğludur 1740'de Yakova'da doğdu.
- 10- Şeyh Zeynullah: Şeyh Sinullah'ın oğludur.1780'de Yakova'da doğmuştur.
- 11- Şeyh Ahmed; Şeyh Sinullah'ın ikinci oğludur. 1788'de Yakova'da doğmuştur.
- 12-Şeyh Lütfullah: Şeyh Zeynullah'ın oğludur. 1825'de Yakova'da doğmuştur.
- 13- Şeyh Hüseyin: II. Şeyh Ahmed'in oğludur. 1830 yılıra Yakova'da doğmuştur.
- 14- Şeyh Ahmed: Şeyh Lütfullah'ın oğludur.1858'de Yakova'da doğmuştur.
- 15- Şeyh Hamdi: Şeyh Lütfullah'ın oğludur. 1863'de Yakova'da doğmuştur.
- 16- Şeyh Süleyman: Şeyh Hüseyin'in oğludur. 1875'de Prizren'de doğmuştur.
- 17- Şeyh İsmet: Şeyh Hamdi'nin oğludur. 1898'de Yakova'da doğmuştur.
- 18- Şeyh Hüseyin: Musa Efendi'nin oğludur.1912'de Prizren'de doğmuştur.
- 19- Şeyh Çamil: Açif Efendi'nin oğludur. 1885 yılında Yakova'da doğmuştur.
- 20- Şeyh Şevket: Açif Efendi'nin ikinci oğludur. 1900 yılında Yakova'da doğmuştur.
- 21- Şeyh Abdolvahhab: Şeyh Şevket'in oğludur. 1927 yılında Yakova'da doğmuştur.
- 22- Şeyh Muhammed: Şeyh Şevket'in ikinci oğludur.1929'da Yakova'da doğmuştur.
- 23- Şeyh Yahya: Şeyh Şevket'in üçüncü oğludur. 1931 yılında Yakova'da doğmuştur.

¹⁷ M. Gazi, *a.g.e.*, II, s. 224.

¹⁸ M. Gazi, *a.g.e.*, II, s. 224.

Büyük, ahşap bir kapıdan girilen avlunun sağ tarafında tekke ve türbe binası bulunmaktadır. Kagir tekke ve türbe binası eski kiremit çatı ile örtülüdür. Bina ön tarafta tek katlı iken geriye doğru iki katlıdır. Ön tarafın sağında büyük türbe, sağda ise küçük bir oda bulunmaktadır. Arka taraftaki iki katlı bölüm tekkeye aittir. Arka, ön ve sol cephe duvarlarında iki altlık ve iki üstlük yarım dairevi pencere vardır. Büyük semâhânenin mahfil ve mihrabı bulunmaktadır. Basık kubbenin orta yerinde büyük bir rozet yer almaktadır. Semâhâne duvarında çok sayıda zikir alemleri asılıdır. Tekke günümüze kadar birçok kez onarım geçirmiştir.

2- Prizren'de Hisar (Süleyman Acize Baba) Tekkesi

Yakova'dan sonra Prizren'e gelen Şeyh Süleyman Acizi Baba tarafından 1156/1743 tarihinde kurulan tekkedir. Bistrica Nehri kenarındaki tekke sonraki asırlarda mîmarisi, Pir Âcizî Baba'nın türbesi ve ziyaretçileri nedeniyle tarîkatın âsitânesi gibi kabul edilmiştir. Maraş semtinde Maksut Paşa Camii arkasındaki meydanda bulunmaktaydı. 1948 senesinde yıkılmış olup tekleden geriye bugün sadece Acizi Baba'nın türbesi kalmıştır.¹⁹ Tekke yıkıldıktan sonra zikir âyinleri bir süre postnişîn olan Şeyh Hüseyin'in evinde devam etmiş, Şeyh Hüseyin'in vefatından sonra dervişler Yakova'daki Büyük Tekke'ye devam etmeye başlamıştır. Tekkenin postnişîn silsilesi şöyledir:

- 1- Şeyh Süleyman Acize Baba
- 2- Şeyh Abdulvahhab (ö.1173/1759)
- 3- Şeyh Esad
- 4- Şeyh Süleyman: Şeyh Vahhab'ın oğludur.
- 5- Şeyh Ahmed
- 6- Şeyh Hüseyin
- 7- Şeyh Süleyman
- 8- Şeyh Hüseyin
- 9- Şeyh Vulnet Luboten (ö.2002)

II. Dünya Harbi öncesi gençlerin toplanma mekânı olan tekkede "*Sultanî Nevruz*" ve "*10 gün Matem*" de kutlanmaktadır. Tekke binası yıkılmadan önce haziresinde yüz elli civarında bulunan mezardan, günümüze türbe kenarında bulunan birkaç adet kalmıştır.

¹⁹ Nehat Krasniqi Prizren tekkesinin Yakova'daki Şeyh Emin Efendi Tekkesi gibi Arnavutların toplanmalarına mekanlık ettiğini, tekkenin 1945'de Komünistler tarafından yıkıldığını yerine kahvehane yapıldığını kaydeder. Bkz. "Kosova'da Sadi Tarikatı İle Önemli İki Silsile Belgesi", s. 91.

3- Yakova'da Şeyh Emin Efendi Tekkesi

Yakova'da ikinci Sa'dî merkezi Emin Efendi Tekkesidir. Tekke Boris Kidriç caddesinde (nr.52) yer almaktadır. Aynı yerde daha önce XVIII. Yüzyılda Şeyh Zeynelâbidin (ö.1798) tarafından kurulan tekke bulunmakta idi.²⁰ Eskiyen tekke binası yerine 1306/1888- 89 tarihinde bugünkü hali yapılmıştır. Avlu kapısından girince sağda iki katlı kiremit çatılı kağır bina ve harem dairesi yer almaktadır. Büyük semahane duvarlarında teber ve diğer zikir aletleri yer almaktadır. Tekke postnişîn silsilesi şöyledir:

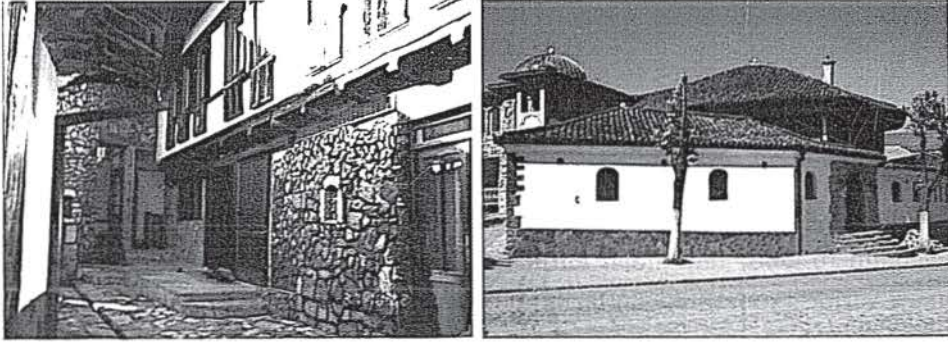
- 1- Şeyh Zeynelâbidîn (ö.1798)
- 2- Şeyh Mehmed: Şeyh Zeynelabidin'in oğludur.
- 3- Şeyh Ahmed: Şeyh Mehmed'in oğludur. Hilafetini babasından almıştır.
- 4- Şeyh Mehmed: Şeyh Ahmed'in oğludur. Hilâfetini babası Ahmad'ten almıştır.
- 5- Şeyh Ahmed: Şeyh Ahmed'in oğludur.
- 6- Şeyh Emin (1809- 1908) : Yakova'da doğmuştur. Şeyh Ahmed'in oğludur. İstanbul'da mimari ve hukuk tahsil etmiştir. Hilâfetini Şeyh Muhammed Hüseyin Çülizâde'den (Şeyh Çülü) 1856'de 47 yaşında iken almıştır.
- 7- Şeyh Hamdi (ö.1920): Şeyh Emin'in oğludur. Aynı tekke haziresinde medfundur.
- 8- Şeyh Şükrü (1881- 1940): Şeyh Hamdi'nin kardeşidir. Hilâfetini Büyük Tekke şeyhi Muhammed Çamil'den almıştır.
- 9- Şeyh Ziya (1909- 1946): Şeyh Hamdi'nin oğludur. Hilâfetini Şeyh Muharem Mitroviça'dan almıştır.

²⁰ Karahoda Vefa, *Şeh Süleyman Axhize Baba*, Prizren-Gjakove 1997, s. 65-74; İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s.225-26.

10- Şeyh Abdulaziz (1917- 1984): Şeyh Ziya'nın kardeşidir. Hilafetini 1950'de Köprülü şeyhi Şeyh Şaban Cemali'den almıştır.

11- Şeyh Rüştü: Şeyh Abdulaziz'in oğludur. Tekkenin bugünkü postnişinidir.

Tekke binasından ayrı olarak yer alan Emin Efendi türbesi içerisinde postnişinlerin kabirleri yer almaktadır.

4- Yakova'da Şeyh Bani Efendi Tekkesi

Yakova'da Sadiyyeye ait üçüncü tekkedir. Tekkenin inşa tarihi tam olarak bilinmemekle beraber XVIII. Yüzyılın sonlarında Sancaktar Gazi Şeyh Mahmud'un türbesi yanına kurulduğu tahmin edilmektedir. Yakın tarihlerde eski tekke binası yanına yeni bir tekke binası daha yapılmıştır.

Tekkedeki şeyh silsilesi şöyledir:

- 1- Şeyh Baba Sadık
- 2- Şeyhzâde

3- Şeyh Ali Kolçi

4- Şeyh Şaban: Hilâfetini Şeyh Ali Kolçi'den almıştır.

5- Şeyh Ali: Hilâfetini babası Şeyh Şaban'dan almıştır.

6- Şeyh Şaban (Şeyh Bani)

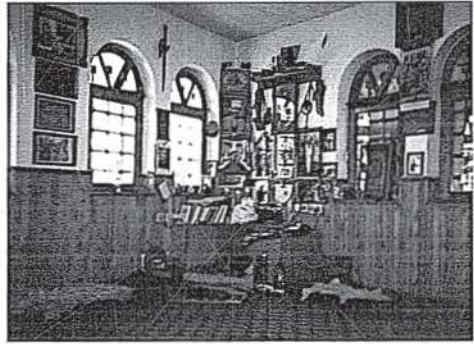
7- Şeyh Mühedin: Hilâfetin Üsküp şeyhi Şeyh Muhammed Ali'den almıştır.

8- Şeyh Ali: Hilâfetin Üsküp şeyhi Şeyh Muhammed Ali'den almıştır.

9- Şeyh Mehmed

10- Tekkenin bugünkü şeyhi Prof. Dr. Neki Şehu.²¹

Tekkenin kuzey tarafında tekkeye bitişik olarak tek katlı kagir olarak Şeyh Bani Efendi türbesi bulunmaktadır. Türbe içerisinde Şeyh Bani'den başka kabirler de bulunmaktadır.

²¹ Şeyh İsmail Halil Ağa, "Tarikati İslamik Sadi", Tirane 1996, vite, ss. 65-68.

5- Yakova'da Şeyh Cemali Efendi Tekkesi

Osmanlı'nın Balkanlardan ayrılışından sonra kurulmuştur. Tekke "Voye Lakiçeviç" okulu yanında bulunmaktadır. Tekkede önce Şeyh Cemali postnişinlik yapmış daha sonra Şeyh Celâlüddin (ö.1943 Yakova) görev yapmıştır. Tekkede Cuma günleri ayinler düzenlenmeye devam etmektedir. Yakova'da yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz dört Sa'dî tekkesi dışında, hane- tekke fonksiyonu gören Şeyh Bekir Efendi Tekkesi, Şeyh Zeynel Tekkesi, Şeyh Rıza Bami Tekkesi, Şeyh Reşat Tekkesi, Şeyh Yahya Tekkesi, Şeyh Neki Tekkesi isimleriyle Sadiyye ayinlerine mekânlık etmeye devam etmektedir.

6- Kosova'da Şeyh İbrahim Efendi Tekkesi

Bu tekke, Nobırda Belediyesi'ne bağlı Marevts Köyü'nde Şeyh İbrahim Dibran tarafından XX. Yy.'ın başlarında kurulmuştur. Şeyh İbrahim hilâfetini Üsküp şeyhi Şeyh Cafer'den almıştır. Tekke postnişinleri şöyledir:

- 1- Şeyh İbrahim Dibran
- 2- Şeyh Behlül Efendi: Şeyh İbrahim'in oğludur.
- 3- Şeyh Çazim Efendi: Behlül Efendi'nin oğludur.
- 4- Şeyh Aziz Efendi: Çazim Efendi'nin oğludur. Hilâfetini Yakova şeyhi Şeyh Rüjdi'den almıştır.

7- Kosova'da Şeyh Adem Efendi Tekkesi

Priştine'de kurulan en yeni tekkelerden biridir. Cinal İbiş caddesinde yer almaktadır. Şeyh Adem Efendi tek katlı olan kendi evini tekkeye dönüştürmekle oluşturmuştur. Zikir ayinleri düzenli olarak yapılmaya devam etmektedir.

8- Kosova'da Şeyh İslam Efendi Tekkesi

Gilan şehrinin çıkışında Muhacir Mahallesi'nde yer almaktadır. Tekke 1881 yılında Leskofça'dan Gilan'a gelen Şeyh İslam Efendi tarafından kurulmuştur. Bazı rivayetlere göre Şeyh İslam Efendi Gilan'a gelmeden önce Üsküp'te bulunmuş, Gilan'da bu tekkeyi kurduktan sonra da tekrar Üsküp'e dönmüş ve orada vefat etmiştir.²²

En son 1993 tarihinde genel bir onarım gören tekkenin, tarih içerisinde birkaç defa tamir geçirdiği anlaşılmaktadır. Tekkenin postnişin silsilesi şöyledir:

- 1- Şeyh İslâm Efendi
- 2- Şeyh Rahim Efendi
- 3- Şeyh Emin Efendi

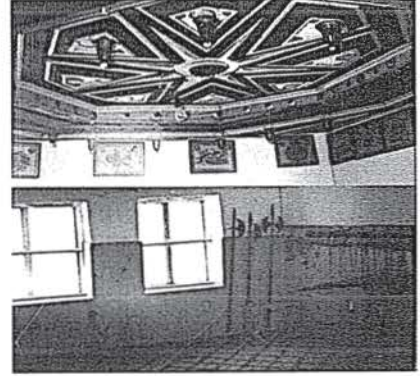
²² Kedri Halimi, "Dervişki Redovii Njihova Kulna Mest ana Kosovu i Metohiji", *Glasnik Muzeja Kosova*, Knjiga II. Priştina 1957 godina, ss. 193-204.

4- Şeyh Haydar Efendi. 1924 tarihinde Türkiye'ye göçmüştür.

5- Vekil Şeyh İbrahim Efendi: Haydar efendi'nin Türkiye'ye taşınması üzerine boş kalan tekke meşihatına Şeyh Muharrem Mitroviça'nın talebi ile Leskofça'dan vekil olarak İbrahim Efendi getirilmiştir.

6- Şeyh Tefik Efendi (ö.1975)

7- Bugünkü şeyh Şeyh Ali Haydar Efendi. Tekkenin az sayıda müridi olmakla birlikte Yakova'daki Büyük Tekke ile sıkı ilişki içerisinde dir.²³

9- Kosova'da Şeyh Ahmed Efendi Tekkesi

Dardan Belediyesi sınırları içerisinde bulunan bu tekke, XIX. Yüzyıl sonlarında bir süre Sofya Müftülüğü ve kadılık görevlerinde de bulunan Şeyh Ahmed Efen-

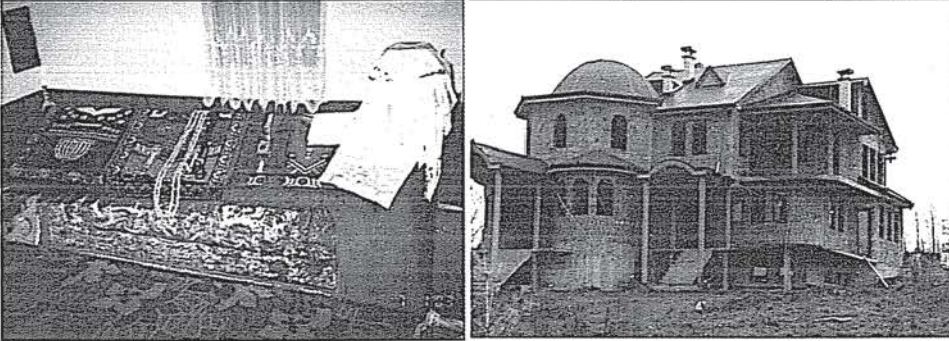
²³ Tasavvuf tarihçisi Tacettin Bütüçü'nün bize anlattığına göre bu türbeye zaman zaman psikolojik sıkıntısı olan, aklını kaçırmış kimselerin getirildiğini, şeyh efendinin bu kimseleri bağlayıp dövmeye başladığını, döerken deliren şahsın ağzından çıkan her kelimeyi kaydettiğini, sonra bu kağıdı yakıldığını, kağıdın yanmasıyla birlikte ondaki istenmeyen huy ve davranışların gittiğini nakletmektedir.

di tarafından kurulmuştur. Ahmed Efendi hilâfetini, Vranje şeyhi Şeyh Süleyman Efendi'den almıştır. Tekke postnişinleri şöyledir:

- 1- Şeyh Ahmed Efendi
- 2- Şeyh İdiz: Hilâfetini Üsküplü Şeyh Şerif'ten almıştır.
- 3- Şeyh Hüseyin: Şeyh İdiz'in oğludur. Hilâfetini Üsküplü Şeyh Cafer'den almıştır.
- 4- Şeyh Sahabedin: Şeyh Hüseyin'in oğludur. Hilâfetini Nasalts şeyhi Şeyh Hüseyin'den almıştır.

10- Kosova'da Şeyh Said Dede Tekkesi

Yakova Belediyesi sınırları içerisindeki Bets köyünde bulunmaktadır. Eski bir türbenin yanında 1950 yılında Şeyh Said Dede tarafından kurulmuştur. Şeyh Said Dede, bugün özel türbesinde yatmaktadır. 1999 tarihindeki Kosova harbi sırasında tekke yıkılmıştır. Ancak şimdiki Şeyh Hüseyin tarafından yeniden inşasına başlanmıştır.

11- Kosova'da Diğer Sa'dî Tekkeleri

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız on tekkeden başka Kosova'nın çeşitli köylerinde on beş civarında Sa'dî tekkesinin daha bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunların bazıları şöyledir:

- 1- Doblbare Köyü'nde Şeyh Said Efendi Tekkesi
- 2- Tsermyan Köyü'nde Derviş Rağib Efendi Tekkesi
- 3- Dujne Köyü'nde Şeyh Müheydin Efendi Tekkesi
- 4- Brovina Köyü'nde Şeyh Süleyman Efendi Tekkesi
- 5- Radost Köyü'nde Şeyh Latif Efendi Tekkesi²⁴

²⁴ Geniş bilgi için bkz. Vefa Kadahode, "Sheh Syleman Axhiza Baba", Prizren-Gjakove 1997 vite.

12- Makedonya Köprülü (Veles) 'de Harâbatı Baba Tekkesi

Köprülü'de medfun bulunan Hasan oğlu Mehmed Harâbatî Baba'nın eski tekkesi 1163/1749 tarihinde inşa edilmiştir.1287/1872 tarihinde yapılan demiryolu inşası sırasında tekke yıkılmıştır. Bu tekke 126 yıl faaliyet göstermiştir. Tekke yeniden Şeyh Murtaza Efendi tarafından yaptırılmıştır.²⁵

- 1- Şeyh Mehmed Harabâtî Baba: Bu tekkenin ilk kurucusudur. 1166/1752- 53 yılında Şeyh Danyal'dan hilâfetini aldı. 1181/1793 tarihinde Köprülü (Veles) de defnedildi.
- 2- Şeyh Ali Koç: Mustafa Efendi'nin oğludur. Hilâfetini Harabâti Baba'dan 1181/1767 tarihinde aldı. 1207/1792 tarihinde Köprülü'da şehid oldu.
- 3- Şeyh Eyyüb: Şeyh Ali Koç'un oğludur. Hilâfetini Şeyh Bayram'dan almış 1258/1842 tarihinde vefat etmiş, tekke haziresine defnedilmiştir.
- 4- Şeyh Zeynelabidin: Eyüp Baba'nın oğludur. 1258/1842 tarihinde Prizren'de Şeyh Ahmed Efendi'den hilâfet almıştır. 1280/1863 tarihinde Köprülü'de vefat etmiştir.
- 5- Şeyh Mehmed Ali Baba: Şeyh Zeynelabidin'in oğludur. Hilâfetini 1280/1863 tarihinde Prizren'de Şeyh Hüseyin Efendi'den almıştır. 1283/1866 tarihinde Köprülü'de defnedildi.
- 5- Şeyh Murtaza (ö.1895): Salih Baba'nın oğludur. Hilâfetini 1284/1867 tarihinde Prizren'de Şeyh Hüseyin Efendi'den almıştır. 1287/1871 tarihinde kendisine özel yetkiler verildi. 1895 tarihinde vefat etti.²⁶

13- Makedonya Köprülü'de Kır Tekke

Hüseyin Hüte Baba'nın tekkesi olarak da bilinmektedir. Hüte Baba Harabâtî Baba'nın dervişidir. Tekke 1207/1793 tarihinde Tepedelenli Ali Paşa'nın desteğiyle kurulmuştur. Aynı yıl vefat eden Hüte Baba'nın kabri dergâh bahçesinde-dir.

- 1- Şeyh Gilman Baba: Hilâfetini Köprülü'de Ali Koç Baba'dan almıştır.1224/1809 tarihinde vefat ederek Kır Tekke haziresine defnedilmiştir.
- 2- Şeyh Mustafa Baba: Hilâfetini Şeyh Gilman Baba'dan almıştır. 1234/1819 yılında Kır tekkede defnedilmiştir.

²⁵ Nehat Krasniqi, *a.g.m.*, s.101-102.

²⁶ Nehat Krasniqi, *a.g.m.*, s.99-102

14- Makedonya Köprülü'de Selim Baba Dergahı

Şehirdeki yerini tam bilmediğimiz bu tekkenin de tarih içerisinde yaşadığı, tekke de yetişmiş bazı derviş isimlerine rastlanmakla birlikte ni zaman kim tarafından kurulduğu, postnişinleri tespit edilememektedir.

15- Makedonya Köprülü'de Hacet Baba Dergahı

Tekke postnişinlerini tespit edememekle birlikte Hâcet Baba'nın tekke haziresinde yattığı ve Köprülü Gilman Baba'dan hilâfet aldığı bilinmektedir. Gilman Baba'nın 19. yüzyılın hemen başında 1224- 1808 tarihinde vefat ettiğine göre tekke de aynı dönemde faaliyete geçmiş olmalıdır.

16- Sırbistan Leskofça'da Büyük Tekke

Yerini tam tespit edemediğimiz tekkenin bütün postnişin isimlerini de öğrenememekteyiz. Ancak Nehat Krasniqi'nin yayınladığı tomardaki bilgilere dayanarak yaklaşık olarak aşağıdaki şekilde bir silsile oluşturmaya çalıştık. Dergâh şeyhlerinin eğitim ve hilâfet aldığı isimlere baktığımızda Sırbistan Niş Harabâti Baba Tekkesi'yle yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.

- 1- Şeyh Ali Efendi: Niş'te medfun Harabâti Baba'dan hilâfetini almış, Leskofça Büyük tekke de defnedilmiştir.
- 2- Şeyh Mehmed Baba Aşçı: Hilâfetini Niş dergâhında medfun bulunan İbrahim Çavuş'tan almıştır. Leskofça Büyük dergahta medfundur.
- 3- Mustafa oğlu Şeyh Mehmed Baba: Hilâfeti 1220/1805 Niş dergâhında medfun bulunan Masum Efendi'den almıştır.
- 4- Mehmed Baba'nın oğlu Şeyh Hasan Baba: 1246/1821 tarihinde babasından hilâfet almıştır. 1255/1839 tarihinde vefat ederek dergâh haziresine defnedilmiştir.
- 5- Mehmed Baba'nın ikinci oğlu Şeyh Mustafa: 1255/1839 tarihinde Şeyh Ahmed Efendi'den hilâfet almıştır. 1267/1850 tarihinde vefat ederek tekke haziresine defnedilmiştir.
- 6- Mehmed Baba'nın üçüncü oğlu Şeyh İsmail: Hilâfetini Prizren'de Şeyh Ahmed Efendi'den almıştır. 1277/1860 tarihinde vefat ederek tekke haziresine defnedilmiştir.
- 7- Şeyh Hasan Baba'nın oğlu Şeyh Aguş Baba: Hilâfetini Köprülü'de Şeyh Zeynelabidin'den almış, 1274/1857'de vefat etmiş tekke haziresine defnedilmiştir.

8- Şeyh Süleyman oğlu Şeyh Cafer: Hilâfetini 1286/1869 tarihinde Prizren'de Şeyh Hüseyin Efendi'den almıştır. 1287/1870 tarihinde vefat ederek Leskofça'da defnedilmiştir.

9- Şeyh Cafer'in oğlu Şeyh Ahmed: Hilâfeti 1287/1870 tarihinde Şeyh Hüseyin Efendi'dendir. 1294/1879 tarihinde Kır Tekke'de defnedilmiştir.

17- Sırbistan Leskofça'da Şamlı Baba Dergahı

1- Şeyh Rüstem: Hilâfeti Niş'te Şeyh Said Efendi'dendir. Şamlı Baba tekkesinin postnişînliğini yapmıştır.

18- Sırbistan Niş Kentinde Harâbâti Baba Dergahı

1. Ahmet oğlu Şeyh Mehmed Harâbâtî Baba, Köprülü'de doğmuştur. Prizren'de Şeyh Süleyman Acizî Baba'dan hilâfet almıştır. 1169/1755 tarihinde vefat ederek Niş tekkesinde defnedilmiştir.

2- Mahmud'un oğlu Şeyh İbrahim Çavuş: Köprülü'de doğmuştur. Hilâfeti 25 Recep 1176/1763 tarihinde Köprülü'de medfun olan Şeyh Mehmed Harâbî Baba'dan almıştır. 1189/1775 yılında Niş dergâhında defnedilmiştir.

3- Şeyh Hacı Halil Masum: Hilâfetini Şeyh İbrahim Çavuş'tan almıştır. 1229/1814 tarihinde Niş tekkesinde defnedilmiştir.

4- Şeyh Ahmed Hıfzî Efendi: Hilâfetini İstanbul'da Abdusselâm dergâhında Şeyh Süleyman Efendi'den almıştır. 17 Rebiülevvel 1260/1884 tarihinde Cumartesi günü sabah saat 5.30'da vefat etmiş ve Niş dergâhında defnedilmiştir.

5- Şeyh Ahmed Hıfzî Efendi'nin oğlu Şeyh Hacı Ali Efendi: Hilâfetini İstanbul Taşlıburun tekkesi şeyhi Şeyh Süleyman Efendi tarafından almıştır. Niş tekkesinde postnişîndi. 1298/1881 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

19- Bulgaristan Köstendil Sa'dî Dergahı

Bu dergâhın da tam hangi tarihte ve kim tarafından inşa edildiği meçhulümüz olmakla birlikte tekkede postnişîn olarak Şeyh Ali Efendi'nin oğlu Şeyh Sadeddin Efendi ismini tespit etmekteyiz. Şeyh Sadeddin Efendi Vranyalı Şeyh Süleyman Efendi'dir.

20- Sırbistan Vranja Dergahı

1- Şeyh Süleyman Baba: Hilâfeti Leskofça'da Şeyh Hasan Baba'dandır. 18 Safer 1291/12 Mart 1873 yılında Vranja dergâhında defnedildi.²⁷

²⁷ Şeyh Süleyman Baba'nın diğer halifeleri şöyledir: Köstendil tekkesinde medfun Şeyh Hasan Baba, Köstendil tekkesi postnişîni Şeyh Ali Efendi oğlu Şeyh Sadeddin Efendi, Gilan Kazası postni-

2- Şeyh Süleyman Baba'nın oğlu Şeyh Şerif: Hilâfeti babasındandır.²⁸

3- Köstendilli Şeyh Emin Efendi: Hilâfeti Vranyalı Şeyh Süleyman Efendi'dendir. Kumanova'da irtihal etmiştir.²⁹

21- Sırbistan Palanka Dergahı

Kim tarafından ne zaman kurulduğu şimdilik meçhulümüzdür. Ancak kaynaklardan bu dergâhta Şeyh Ahmed Efendi ismini tespit edebilmekteyiz. Ahmed Efendi Vranja dergâhı şeyhi Süleyman Efendi'den hilâfet almıştır.

22- Makedonya- Üsküp Şeyh Vefa Baba Tekkesi

Makedonya'nın Üsküp bölgesine Sa'dilik, batıdan gelen muhacirler vasıtasıyla getirilmiştir. Tekke Üsküp'ün Tophane Mahallesinde yer almaktadır. Yüz yıllık bir geçmişi vardır. XIX. yüzyılın sonlarında kurulduğu tahmin edilmektedir. Muhacirlerle birlikte Üsküp'e gelen Vefâ Baba'nın ne zaman doğduğu belli değildir. İlk dini bilgilerini babasından öğrenmiştir. Genç yaşta hafız olmuştur. Dini bilgilerini zamanın ulemasından almıştır. Medrese eğitiminden sonra Sa'dî tarikatının Aciziyye koluna intisab etmiştir. Hacca gitti Hac'da Süleyman Acize Baba ile Sadeddin Cebavi hazretlerini manada gördü. İkisi de kendisine Makedonya'nın Üsküp şehrine yerleşmesini söylemiştir. Hac dönüşünde Üsküp'te tekkesini kurdu. O dönemde Osmanlı ordusu Üsküp kalesinde ikamet etmektedir. Bir yılanın birkaç askeri soktuğuna dair kendisine şikayette bulunulur. Vefa Baba atına binip yılanın peşine düşmüş, kaleye yaklaştığı zaman "Sana hayat veren Allah adına bulunduğun yerden çık ve burayı terk et" demiş. Yılan bulunduğu yerden çıkarak Vefa Baba'nın önünde durmuş, sonra oradan uzaklaşarak bir daha da o bölgede görülmemiştir. Tekkede bugün ikamet eden çingeneler Vefâ Baba'yı Pir Vefa olarak bilmektedir. Ancak Vefâ Baba bir kol kurucusu değildir. Bunun nedeni o günlerde Üsküp'e giremeyen çingeneleri sadece Vefa Baba tekkesine kabul etmiş, bu nedenle kendisi çingenelerin pîri olarak kabul edilmiştir. Türbede medfun bulunanlar şöyledir: Vefa Baba, Şeyh Mehmed Ali'nin eşi ve iki çocuğu, Şeyh Rifat (ö.1992), Tekkenin posnişinleri şöyledir:

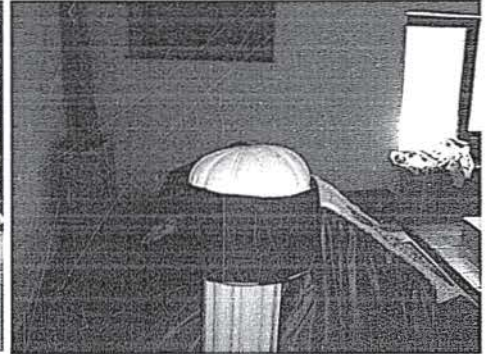
şini Şeyh Raşid Efendi, Cuma'da medfun Şeyh Hasan Baba, Priştine'de medfun Şeyh Hasan Bey, Palanka Dergâhı postnişini Şeyh Ahmed Bey, Köstendilli Şeyh Ali Efendi (Medine-i Münevver'e'de medfundur.). Nehat Krasniqi, a.g.m., s.102.

²⁸ Şerif Efendi'nin Leskofça dergâhı şeyhi Salim Bey'in oğlu Şeyh Hüseyin Şerif Efendi'dir.

²⁹ Nehat Krasniqi, a.g.m., s.102.

- 1- Şeyh Vefa: Vefa Baba'nın kütüphanesi olduğu, kendisinin de eserleri olduğu rivayetleri bulunmakla birlikte, Şeyh Mehmed Ali döneminde tekke yangınında kütüphanede yanmış, bu eserler zayi olmuştur.
- 2- Hafız Mehmed Ali: Vefa Baba'nın akrabasıdır. Kominizmin ağırlığını hissettirdiği dönemde Türkiye'ye göç etmiş ve İstanbul'da vefat etmiştir.
- 3- Şeyh Muharrem
- 4- Şeyh Şaban Aydın: Şelh Şaban Aydın ile birlikte postnişinler çingenelere geçmiştir. İslamı çingeneler arasında yaymada büyük etkinliği olmuştur. Şeyh Şaban şehir kabristanında medfundur.
- 5- Şeyh Rifat
- 4- Şeyh Ali Rıza Aydın: Halen postnişindir.³⁰

Bosna Hersek'te Sa'dî tekkelerine rastlanmazken Sırbistan'ın başkenti Belgrad'ta XVIII. Yüzyılda Şeyh Mustafa birer tekke kurmuştur.

E- Sa'diye Kültürü

Tarîkat âyinlerinin mübarek gün ve gecelerde özellikle mevlid kandillerinde büyük âyinler tertip ettiği bilinmektedir. Bu âyinlerin en büyüğü Şam Emeviye Camii'nde bunun mukabili İstanbul Ayasofya Cami'inde icra edilirdi. Cuma namazlarından sonra her iki merkezde de halka açık zikir âyinleri tertip edilirdi. İstanbul'da yaygınlaşan Sa'diye Kolları, Türk tasavvuf mûsıksinden etkilenmiş, Türk ve İstanbul kültürü etkisi altında gelişme göstermiştir.

Sa'dîlik, kıyâmî üsûlü benimsemiş bir tarîkattır. Kıyâmî zikri tercih eden diğer tarikatların âyinlerinde olduğu gibi bu tarikatın âyinlerinde de ayakta karşılıklı

³⁰ Lidya Kumbaracı Bogoeviç, Osmanliski Spomenitsi wo skopye, 1998, s. 131; Tekkede verilen şifahi bilgiler. Tercümede yardımcı olan Tacettin Bütüçü'ye teşekkür ederiz.

zikir safları oluşturulur, vücut ve baş sağa sola sallanıp döndürülerek zikredilir. Önce oturularak oluşturulan zikir halkasında şeyh efendinin Fâtihası ile zikir başlar. Okunuş bakımından Rifâî evrâdına benzer özel bir beste ile Sa'dî evrâdı topluca okunur. Sonra bir süre kelime- i tevhîd çekilir. Kısa bir dua ve Fâtiha'dan sonra ayağa kalkılarak kıyam zikri başlatılır. "Hû", "Hayy", "Allah", "Dâim", "Kayyûm", gibi Allah'ın isimleri zikredilir. Harfler belli edilmeden sadece sesle yapılan "Kalbî zikre" geçildiğinde vurmali sazlar kullanılır. İsm- i Celâl zikirinde mutlaka "Halîle" (zil) vurulur. Zâkirler zikrin temposuna uygun ilâhî ve serbest kasîdeler okur.³¹ Kalbî zikirde gerçekleşen özel bir durum daha vardır. Zikir başlandığında şeyh efendi ile derviş karşılıklı göz göze bakışırlar, derviş bir kalıp gibi donarak hareketsiz kalır, âyinin sonuna doğru yine şeyhin bakışı ile eski haline döner. Buna "Sa'dî dondurması" denir.

Tarîkat ritüeli olan, hırka, devse, bürhan, hastalara rukye yapma gibi hususlarda Rifâîlere benzese de Sa'dîliğin Rifâîlikten etkilendiği veya onlara bağlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Ahmed er- Rifâî (512- 578/1118- 1182) tarihlerinde Şeyh Sa'deddin Cebâvî ile birlikte aynı dönemde yaşamış olmakla birlikte görüşüklerine dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak Osmanlı'nın son dönemine gelindiğinde Sa'dî ve Rifâîler arasında yakın ilişkinin olduğu görülmektedir.

Sa'diyye tarîkatında önemli ritüellerden birisi de "Devsiyе" âyini dir. Âyin esnasında tarîkat şeyhi, yüzü koyun yere uzanmış olan müridlerin üzerinden zikir ve dua ederek yürürdü. Bunun yanında devsiye âyinine şifa bulmak isteyen hasta ve çocukların da rağbet ettiği anlaşılmaktadır. Sa'dîler yedi veya on iki dilimli taç giyerler. Şayet taç on iki dilimli ise bu on iki burca işaret etmekte, yedi dilimli taç giyerlerse bugüneşin etrafındaki gezegenlere işaret etmektedir. Tacın üzerindeki imamenin uzunluğu yedi parmak kadardır. Sarık yukardan aşağıya doğru imâmenin etrafına altı kat dolandırılmıştır. Bu durum yer, gök, doğu, batı, kuzey, güney gibi altı yöne işaret etmek içindir. Yani bunu giyenler altı yönden gelecek olan ilim, marifet ve hikmeti yine altı yönden gelecek olan tarîkat büyüklerinin ruhâniyetleri sayesinde alabileceklerdir. Sarığın dört parmak kadar bir kısmı hırka üzerine sarkıtılır.³²

Kaynaklar Şam Sâlihiyye Mahallesi'ndeki zâviye şeyhlerinin genelde ulemâdan olduğunu, camilerde ilim halkası kurduklarını kaydetmektedir. Ancak zâviye

³¹ M. Gazi, a.g.e., I, 76; İnançer, "Sa'dilikte Zikir Usûlü ve Musikî", DBİA, VII, 394.

³² M. Gazi, a.g.e., I, 175; J.P. Brown, *The Dervishes*, London 1886, p.56, 214.

şeyhlerinden Abdulkadir b. Şeyh Ömer et- Tağlibî (ö.1132/1724) Şehir kadısının Salihîye halkına yaptığı zulme karşı çıktığı için devrin valisi Osman Paşa tarafından Kıbrıs'a sürgün edilmiş ve orada idam edilmiştir. Bu olay esnasında Şeyh Hasan Tağlibî, Raslan Tağlibî gibi Tağlibîyye neslinden gelen birçok kimse de idam edilmiştir.³³

Sa'diyye tarîkatında biri teberrüken diğeri hakikî olmak üzere iki türlü bağlılık vardır. Teberrüken bağlılık mücâhede ve bey'at olmaksızın yapılır. Bu tür bağli- lara bazı zikirler telkin edilebilir, Sa'dî sarığı giyilebilir, evrâd okuma icâzeti ve- rilebilir. Ancak tarîkate hakikaten girmek isteyen kişi seyr u sülûk etmeli, mücâhede, riyâzât görmeli, mürşid- i kâmil ile sohbet etmeli, ondan zikir telkini almalıdır. Tarîkatta müridler şahsî terakkilerine göre fukara veya derviş, çavuş, nakip, halife gibi farklı isimler alır.

Ahmed Gazî, Sa'dilikteki bu yükseliş basamaklarının askerî sistem ile benzerlik gösterdiğini söyler. Çünkü bu sıralama ilk dönemlerde İslâm toplumunda bu- lunmamakla birlikte sûfîlerin ribatlarını, zâviyelerini İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde kurmaya başlamasından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Haçlı saldırılarına karşı kurulan zâviyelerde işlerin aksamadan yürüyebilmesi için savaş alanlarında kullanışlı olan rütbe sistemi ribatların gündelik işlerinde de uygulanmıştır. Askerî amaçlarla ihdas edilen sistem sonraki dönemlere mü- ridlerin işlerine bakma, zikir merasimlerini idare etme gibi hususlara da intikal etmiştir.³⁴

Sa'diyye tarîkatına ve müntesiplerine zikir halkalarında meydana gelen; tevâcüd, vecd, cezbe, istiğrak, bayılma, baş parmağından kan çıkması gibi olay- lardan dolayı tenkitler ve itirazlar yapılmıştır. Bu tartışmalar aynı asırlarda İs- tanbul'da Kadızâdeliler - Sivasiler arasında kendini gösteren tartışmaları anım- satmaktadır. Zikrin yapılış şekli ve cevâzı, semâ, devran ve mûsikî hakkında ya- zılan birçok husûsî risâle ve fetvalarla bu tür tenkitlere cevaplar verildiği tarîkat tarihi ile ilgili risâlelerde bu tür itirazlara özel bölümler ayrıldığı görülmektedir.

Sa'diyye âyinlerine yöneltilen tenkitlere Şeyh Zeynelâbidin Muhammed b. Mu- hammed el- Bekrî (ö.952/1554)'nin *en- Nusratü'l- İlâhiyye li't- tâifeti's- Sa'diyye*, Şeyh Abdalbâsît Ebû Bekir Hamevî (ö.987/1579) *en- Nusratü'l- Mev- leviyye li'l- Usâbeti's- Sa'diyye*, Ebû Talib Gazzî ed- Dîmeşkî (ö.1045/1635)'nin

³³ Muhammed b. Ken'an, *Yevmiyyât*, s. 349.

³⁴ M.Gazî, *a.g.e.*, I, 147.

en- Nefhatü'r- Rabbâniyye fi't- tarîkati's- Sa'diyye, Şeyh Şemseddin Muhammed b. Şeyh Zeyneddin Ömer (ö.H.10. asrın sonları)'in er- Muhammediyye fi'r- reddi ani's- sâdeti's- Sa'diyye, adlı eserlerinde cevap verilmiştir. Bütün bu cevapları ve tarîkat uygulamaları hakkındaki fetvaları Abdulganî en- Nablusî (ö.1143/1730) Cem'u'l- esrâr fi men'î'l- esrâr mine't- ta'ni fi's- sûfiyyeti'l- ahyâr ehlü't- tevâcüdi bi'l- ezkâr adlı eserinde toplamıştır.

Bibliyografya

- Ayvansarayî, Hüseyin, *Hadîkatü'l- Cevâmi'*, I- II, Matbaa- i Âmire, İstanbul 1281;
- Ahmed b. Muhammed Veterî, *Ravzatü'n- nâzırin ve hulâsatu menakibi's- sâlihîn*, Kahire: Matbaa- tü'l- Hayriyye, 1306;
- Abdürrezzak b. Hasan b. İbrahim el- Meydanî ed- Dımaşkî Baytar, 1335/1916, *Hilyetü'l- beşer fi tarihi'l- karni's- sâlis aşr*, (thk. Muhammed Behce) Baytar- 2. bs. Beyrut: Daru Sadır, 1993/1413;
- Şeyh Ahmed el- Bedirî Hallak, *Berber Bedirî'nin günlüğü = Havadisü Dımaşk el- yevmiyye: 1741- 1762 Osmanlı taşra hayatına ilişkin olaylar*, (nşr. Ahmet İzzet Abdülkerim, trc. Hasan Yüksel) münekkih Mehmet Said el- Kasımî.- [y.y. : y.y.], 1993. (Sivas)
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I- III, İstanbul 1338.
- Ebü'l- Fazl Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed Sâlihi İbn Tolun, (ö.953/1546) *Müfakheetü'l- hillân fi havadis'i'z- zama'ân*; (yay. haz. Halil el- Mansur), Beyrut, Darü'l- Kütübü'l- İlmiyye, 1998/1418.
- Ebü'z- Ziya Bedreddin Hasan b. Muhammed b. Muhammed Saffuri Burinî, 1024/1615, *Teracimü'l- a'yan min ebna'i'z- zeman*, (tahkik Selahaddin Müneccid) Dımaşk, Matbuatü'l- Mecma'i'l- İlmi'l- Arabi, 1959- 1966, c.I, s. 40;
- Harîrizâde, M. Kemâleddin, *Tibyânü vesâilü'l- hakâik fi beyâni selâsili't- tarâik*, c. I- III/II, 129b Sül. Ktp.İbrahim Efendi, 430- 432;
- Hasan Receb Saka, *er- Ravzatü'l- behiyye fi mâ yeteallaku bi't- tarîkati's- Sa'diyye*. [y.y., t.y.];
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne- i Evliyâ- yı Ebrâr fi Şerh- i Esmâr- ı Esrâr*, S. Ktp., YB, nr. 2305- 2309, c.I- IV;
- Muhammed Muti' Hafız, Nizar Abaza, *Tarihu ulemâi Dımaşk fi karni'r- rabi' aşr el- hicri*, Dımaşk: Darü'l- Fikr, 1986. c.I,II; Muhammed Muti' Hafız, Nizar Abaza, *Ulemau Dımaşk ve A'yânuhâ*, Dımaşk 1421;
- Muhammed er- Rifâi, *Tayyi's- Sicill*, Şam 1391; Muhammed Cemil Şattî, *A'yanu dımaşk fi'l- karni's- salis aşer ve nusfu'l- karni'r- rabi' aşer min 1201- 1350*, Dımaşk, Darü'l- Beşir, 1994;
- Muhibbi, *Hülâsatü'l- ahbâr*, Kahire 1284;
- Muhammed Şattî, *Ravzu'l- beşer fi a'yân- ı Dımaşk*, Şam 1946;
- Ekrem el- Ulâbi, *Hitâtu Dımaşk*, Şam 1989;
- Seyyid Abdurrahman el- Hüseyinî, *er- Risâletü'l- Muhammediyye fi'r- reddi ani's- sâdeti's- Sa'diyye*, Taksim A.Ktp., OE, nr.158;
- Takiyyüddin el- Vâsıtî, *Tiryâkü'l- Muhibbin fi tabakâti meşâyihü'l- ârifin*, Kahire 1305;

Yücer, H. Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2003, ss.551- 571; a.mlf, "Üsküdar'da Sa'dilik ve Sa'dî Tekkeleri", *Üsküdar Sempozyumu II Bildirileri*, Mart 2005, c.I, ss. 202-226;

Barbara Von Schlegell, "Sa'diyya", *Elzed*, VIII, Leiden, pp,730- 735.

Karahoda Vefa, *Şeh Süleyman Axbize Baba*, Prizren- Gjakove 1997

Mr. Nehat Krasniqi, "Kosova'da Sa'dî Tarikati İle Önemli İki Silsile Belgesi", *Medeniyet Bilim Araştırma Dergisi*, sy. 2, yıl. 1, Prizren/Kosova, Nisan- Haziren 2002, ss. 91- 103.